

Анотація

Г.П.Ковальчук

Проблема физического воспитания и укрепления здоровья школьников в творческом наследии В.А.Сухомлинского

В статье раскрыты вопросы физического воспитания школьников и укрепления их здоровья во взглядах В.О.Сухомлинского. На основе анализа его педагогических произведений и опыта работы учительского коллектива Павлышской средней школы автором определены пути совершенствования деятельности общеобразовательных учреждений с проблемы физического воспитания и заботы о здоровье учащихся.

Ключевые слова: физическое воспитание, здоровье, педагог, обучение, физический труд, школьники, физическая культура, спорт, физическое совершенство.

Summary

G.P.Koval'chuk

The Problem of Physical Upbringing and Securing of Children's Health in Creative Heritage of V.O.Sukhomlyns'kyi

The problem of physical education of schoolchildren's and strengthening of their health in V.O.Sukhomlyns'kyi views is considered in the article. On the basis of analysis of his pedagogical work and Pavlysh secondary school teacher collective's experience of work author made the attempt to draw the ways of improvement of general educational institutions activity with the problem of physical education and solicitude of pupils health.

Key words: physical education, health, educator, education, manual work, school-children, sport, physical perfection.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.

УДК 371.3+373.3:929В.Сухомлинський(477)(045)

Я.П.КОДЛЮК,

доктор педагогічних наук, професор
(м. Тернопіль)

Технологія формування в молодших школярів уміння вчитися в педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського

У статті охарактеризовано технологію формування в молодших школярів уміння вчитися, розроблену В.О.Сухомлинським: розкрито підходи відомого педагога до трактування сутності вміння вчитися, його структурних компонентів (умінь спостерігати, читати, писати, думати, висловлюватися), шляхів формування.

Ключові слова: вміння вчитися; ключова компетентність; вміння спостерігати, читати, писати, думати, висловлюватися; В.О.Сухомлинський; молодші школярі.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Одним із основних напрямів модернізації національної системи освіти визнано посилення її результативної складової, зокрема реалізація у навчальному процесі компетентнісного підходу.

У перелік ключових компетентностей, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти, включено вміння вчитися [3]. Зазначене новоутворення набуває особливої значущості в умовах переходу людства до інформаційного суспільства, що актуалізує проблему виховання особистості, здатної до самоосвіти та саморозвитку, яка вміє опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання завдань.

Аналіз досліджень і публікацій... Аналіз наявного наукового фонду свідчить про те, що поняття „вміння вчитися” дидакти трактують переважно як володіння сукупністю провідних загальнонавчальних умінь і навичок [1; 6]. Помітно, що науковий пошук педагогів зорієнтований в основному на розробку технології формування цих умінь, тоді як психологи надають перевагу розвиткові рефлексії як необхідної умови повноцінного навчання [5; 13]. Зокрема, враховуючи двосторонній характер процесу навчання, Г.О.Пукерман визначає вміння вчитися як здатність чітко усвідомлювати межі своїх знань і умінь та переборювати ці межі; навчати самого себе, бути учнем і вчителем одночасно, в одній особі; самостійно знати і робити те, що на початку навчання виконується лише у співдружності з учителем.

Чимало цікавих думок щодо формування зазначеного вміння міститься у науковому доробку відомого педагога-гуманіста, директора Павлышської середньої школи на Кіровоградщині В.О.Сухомлинського.

Формулювання цілей статті... Мета статті: охарактеризувати технологію формування вміння вчитися у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу... Василь Олександрович розглядав **уміння вчитися** як основне завдання початкової школи, як необхідну умову повноцінного навчання молодших школярів: „...творчість учителів початкових класів можлива за тієї умови, коли в колективі склалося педагогічне переконання: для того, щоб діти успішно вчилися, їх треба навчити вчитися” [9, с.413]. Цей феномен він образно називав інструментом, за допомогою якого особистість все життя оволодіває знаннями. Зазначимо, що вперше стаття „Вчити вчитися” була опублікована у другому номері новоствореного журналу „Початкова школа” (1969 р.).

У структуру вміння вчитися В.О.Сухомлинський включав п’ять умінь: спостерігати явища навколишнього світу; читати; писати; думати; висловлювати думку про те, що я бачу, роблю, думаю, спостерігаю. „Звичайно, такий поділ умовний, – зауважував педагог. – Уміння думати тісно пов’язане з умінням спостерігати; уміння висловлювати думку починається з уміння спостерігати й уміння думати. Але все-таки це окремі вміння, які відбивають специфічні риси розумової діяльності” [9, с.408].

Вміння вчитися починається з *уміння спостерігати*, стосовно якого Василь Олександрович акцентував увагу вчителів на таких моментах: вказував на його значущість („У початкових класах спостереження необхідні дитині, як сонце, повітря й волога необхідні рослинні. Тут спостереження – найважливіше джерело енергії розуму” [11, с.472]); підкреслював важливість спеціального формування зазначеного вміння („Виховуючи учнів початкової школи, я вчив їх бачити у звичайному незвичайне, шукати і відкривати причинно-наслідкові зв’язки, відповідаючи на запитання „чому?” [там же]); результативність активного спостереження вбачав у формуванні в молодших школярів спостережливості та допитливості як важливих якостей особистості („Розумні, несподівано „філософські” запитання чує вчитель від школярів, яких учили спостерігати, бачити” [11, с.473]. Початкова школа, на думку Василя Олександровича, має бути школою спостережливості.

Цікавими є думки педагога щодо формування *вміння читати* як структурного компонента вміння вчитися. В.О.Сухомлинський аналізує ряд термінів, які характеризують процес якісного читання: „добре читати”, „вміти читати”, „швидко, свідомо читати”, „читання з потреби думати”, „думання над книжкою”. Так, наприклад, вміти читати – „означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків. Тільки той учень „читає”, у свідомості якого слово вирає, тріпоче, переливається барвами і мелодіями навколишнього світу” [10, с.194], а швидко, свідомо читати – це читати так, „щоб очі схоплювали і свідомість фіксувала цілі речення, щоб учень міг відірвати погляд від книжки і закінчити фразу за допомогою зорової пам’яті. Адже тільки так читаючи, учень оволодіває складним умінням одночасно читати і думати” [12, с.332].

Найбільш інтенсивно вміння читати формується у переважної більшості дітей в початковій школі. Воно, на думку Василя Олександровича, має бути доведене „до такого ступеня автоматизму, щоб сприймання зором, очима й свідомістю значно випереджало вимовляння вголос. Чим значніше це випередження, тим тоншою буде здатність думати під час читання...” [11, с.443]. Уже за два роки навчання у початковій школі діти повинні навчитися так вільно, виразно й свідомо читати, щоб сприймати очима як одне ціле невеликі речення і закінчені частини великих речень.

Педагогічним колективом Павлівської школи була розроблена спеціальна методика швидкого свідомого читання, яка давала змогу учневі зосереджуватися не лише на процесі читання, а й на змісті прочитаного. Обов’язковим елементом кожного уроку було зразкове, емоційно насичене, виразне читання вчителя, а потім діти читали самостійно, причому не тільки матеріал підручника, а й книжку, яка їм сподобалася.

З метою розвитку техніки читання педагог використовував різні засоби активізації навчальної діяльності учнів: колективне слухання (учень, який добре оволодів навичкою читання, читав текст, а клас слухав), малювання, складання книжок-картинок про природу та ін.

Однак, стверджував В.О.Сухомлинський, читання як джерело духовного збагачення не зводиться до вміння читати; з цього уміння воно тільки починається. Особливо важливо навчити дитину думати над прочитаним, тобто йдеться про „читання з потреби думати”. „В читанні з потреби думати, дізнаватися, дивуватися величчю і силою розуму й полягає сенс інтелектуального життя особистості. Без такого читання сидіння над підручником перетворюється в зубріння, отупляє розум, робить навчання тяжкою повинністю” [12, с.528]. Саме через читання учні повинні пізнати самих себе і навколишній світ. А це буде відбуватися тоді, коли паралельно з читанням, і навіть раніше, починається копітка робота над словом.

В.О.Сухомлинський дбав про розвиток індивідуального читання, прагнув до того, щоб воно стало духовною потребою кожної дитини. Василь Олександрович радив учителям заохочувати

школярів до ведення записних книжок (так званих читацьких щоденників), де б вони фіксували назву й автора прочитаного твору, вислови, які особливо сподобалися, цікаві факти, думки, події тощо. Починаючи з другого класу, кожен учень може вести „словесну скриньку”, де записує незрозумілі слова. Учителі мають перевіряти записні книжки учнів; переглядати, які твори діти прочитали самостійно; пояснювати їм незрозумілі терміни і вислови.

Початкова школа має також подбати про те, щоб молодші школярі навчилися досить швидко, чітко і грамотно *писати*. А для цього потрібні, з одного боку, відповідна система вправ на вироблення техніки і темпу письма (за умови достатньої кількості вправ процес письма можна довести до такого ступеня автоматизму, коли учень не задумується, як з'єднати букви у слова, яку літеру писати), а з іншого – сформоване вміння читати, оскільки „неграмотно пишуть завжди ті, хто погано читає” [11, с.477]. Розумові сили дитини, за твердженням В.О.Сухомлинського, мають бути звернені в основному на розуміння змісту того, про що вона пише, а не на процес письма.

Василь Олександрович неодноразово вказував на наявність тісного зв'язку читання і письма з *умінням думати*: „У школяра, який уміє читати, думаючи, й думати, читаючи, не буває відставання...” [11, с.444]; „Без уміння одночасно слухати, писати й думати (так само, як і без уміння одночасно читати й думати) неможливий розвиток знань” [11, с.477]. З цією метою вчений рекомендував створювати на уроці атмосферу, яка спонукає школярів міркувати. Проведення на початку уроку так званих „інтелектуальних розминок”; використання завдань на аналіз, узагальнення, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; організація безпосереднього спілкування учнів з природою, у тому числі „уроки мислення” – так звана „школа думки”, – ефективні засоби розвитку мислення, апробовані педагогом у Павлівській середній школі.

Подорожі до джерел рідного слова стали важливим засобом формування у молодших школярів *уміння висловлюватися*. Автор натхненно розповідає про те, як у казковій обстановці діти стають поетами, творцями. Пізнаючи найтонші відтінки предметів і явищ, учень хоче сказати щось своє, хоче у слові виразити почуття, настрої (найчастіше у казці, в поезії).

Заслуговує на увагу підхід автора до керівництва процесом навчання, побудований на науковому розподілі найважливіших знань і вмінь у часі. Детально проаналізувавши навчальні програми з усіх предметів, педагоги Павлівської школи визначали „вузлики” знань, які мають засвоїти учні, а також часові межі оволодіння основними вміннями і навичками, що давало змогу і вчителю, і керівникові школи контролювати, як відбувається розумовий розвиток дитини на тому чи іншому етапі навчання.

Відомо, що вміння вчитися формується як прямим шляхом, так і опосередкованим. До прямих засобів впливу педагог відносить насамперед різні види роботи з книгою (позакласне читання, самостійне читання, роботу „бібліотеки дитинства” та ін.), а також творчість засобами слова. Опосередковані – це ситуації успіху („радість перемоги”), інтелектуальний фон уроку („напруження розумових зусиль”), емоційно позитивний стиль спілкування вчителя з учнями та ін.

Сучасні дидакти стверджують, що, формуючи в молодших школярів вміння вчитися, педагог сприяє тому, що дитина стає не лише об'єктом навчання, а й суб'єктом, тобто носієм двох груп якостей – рефлексивних, необхідних для того, щоб зрозуміти навчальну задачу, усвідомити недостатність наявних знань та вмінь, і продуктивних (загальнонавчальних), які потрібні для набуття нових способів діяльності [4].

В.О.Сухомлинський був переконаний у тому, що процес оволодіння вмінням учитися невід'ємний від формування *бажання вчитися*. „Завдання вчителя полягає в тому, щоб постійно розвивати в дітей позитивне почуття задоволення учінням, щоб з цього почуття виник і утвердився емоційний стан – пристрасне бажання вчитися” [8, с.7]. Джерелом, яке живить це почуття, Василь Олександрович вважав нелегку, але радісну, привабливу, жадану для дитини працю, пов'язану з оволодінням знаннями. А таким процесом навчання стає тоді, коли напруження розумових сил невіддільне від переживання власної гідності. З іншого боку, „бажання вчитися утверджується в дитині тільки в тому разі, коли її інтелектуальне життя проходить серед книжок” [7, с.431].

Серед позакласних заходів, присвячених книзі, проводилися Свята рідного слова, Свята книги; організувалися Куточки книги, Кімнати книги, дитячі бібліотеки, особисті бібліотеки, товариства шанувальників книги, у яких посильну участь брали молодші школярі.

Неабияку роль у формуванні вміння вчитися, зокрема працювати з підручником відіграє особистий приклад педагога. Від його ерудиції, інформаційної культури значною мірою залежить, чи стане книга для школяра супутником життя, джерелом інформації. В.О.Сухомлинський стверджував: „Вести кожного учня у світ книжок, виховати любов до книжки, зробити книжку провідною зіркою в інтелектуальному житті – це залежить від учителя, від того, яке місце в його власному духовному житті займає книга” [11, с.491].

Справжній педагог, за переконанням Василя Олександровича, – це, перш за все, книголюб. Ось чому він рекомендує вчителю багато читати; нагадує, що якщо немає читання, то немає „ні вітрил, ні вітру”. Читання – це самостійне „плавання” у морі знань, тому завдання педагога полягає в тому, щоб кожен учень зазнав щастя від цього „плавання”.

Помітно, що дедалі більше вчених вказує на тісний зв'язок уміння вчитися з набуттям потреби в учінні, зі сформованістю позитивних мотивів навчання. „Саме бажання та уміння вчитися, – підкреслює В.В.Давидов, – характеризують молодшого школяра як суб'єкта навчальної діяльності” [2, с.10]. Відтак природний інтерес викликає науковий доробок відомого педагога із зазначеного аспекта проблеми.

Висновки... Таким чином, є підстави стверджувати, що В.О.Сухомлинський розробив технологію формування у молодших школярів уміння вчитися, оскільки він, за словами В.Г.Кременя, зумів перейти від загальнотеоретичних підходів через методичні розробки до практичного впровадження ідей.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю. К. Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
2. Давыдов В. В. Концепция гуманизации российского начального образования (необходимость и возможность создания целостной системы развивающего начального образования) / В. В. Давыдов // Психологическая наука и образование. – 2000. – № 2. – С. 5–17.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2011. – № 7. – С.1–18.
4. Кодлюк Я. Молодий школяр як суб'єкт навчальної діяльності / Я. Кодлюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету (Серія: Педагогіка). – 2002. – Вип. 4. – С. 5–12.
5. Психолого-педагогические проблемы развития школьника как субъекта учения / под ред. Е. Д. Божович. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : Изд-во НПО „МОДЭК”, 2000. – 192 с.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
7. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 426–436.
8. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–16.
9. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 4. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 393–626.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 3. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 7–279.
11. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 2. – К. : Рад. школа, 1976. – С. 419–654.
12. Сухомлинський В. О. Школа живе лєнінськими ідеями / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : у 5-ти т. – Т. 5. – К. : Рад. школа, 1977. – С. 517–529.
13. Цукерман Г. А. Как младшие школьники учатся учиться / Г. А. Цукерман. – Москва – Рига : Эксперимент, 2000. – 224 с.

Аннотация

Я.П.Кодлюк

Технология формирования у младших школьников умения учиться в педагогическом наследии

В.А.Сухомлинского

В статье охарактеризовано технологию формирования у младших школьников умения учиться, разработанную В.А.Сухомлинским: раскрыто подходы известного педагога к пониманию сущности умения учиться, его структурных компонентов (умений наблюдать, читать, писать, мыслить, высказываться), путей формирования.

Ключевые слова: умение учиться; ключевая компетентность; умения наблюдать, читать, писать, мыслить, высказываться; В.А.Сухомлинский; младшие школьники.

Summary

Y.P.Kodliuk

The Technology of Learning Skills Forming in Primary School Pupils in V.O.Sukhomlyns'kyi Heritage

In the article is described the technology of learning skills forming in primary school pupils, developed by V.O.Sukhomlyns'kyi: it's solved a famous teacher approaches to the interpretation of the essence of learn skills, its structural components (skills to observe, to read, to write, to think, to speak), ways of formation.

Keywords: skill to learn; core competence; skills to observe, to read, to write, to think, to speak; V.O.Sukhomlyns'kyi; primary school age children.

Дата надходження статті:

„1” вересня 2011 р.